

Pozsony Ferenc

Vámszer Géza (1896–1976)

Vámszer Géza sokoldalú erdélyi értelmiségi, pedagógus, kutató, művész és közösség-szervező volt. Élete, sorsa és munkássága a 20. századi erdélyi magyar értelmiségi réteg életpályájának emblematis és tipikus formáját jelzi.

1896-ban született Nagyszebenben, mely akkor még a szász kultúra és művelődés központja volt. Családi környezetében és ódon hangulatú szülővárosában egyszerre sajátította el a magyar és a német műveltséget. Iskolai tanulmányait szintén Nagyszebenben kezdte el.

Érettségi után Budapesten a Képzőművészeti Főiskola hallgatójaként Aba-Novák Vilmos, Nagy Imre és Varga Nándor Lajos évfolyamtársa volt, akik a két világháború között, valamint az 1940-es években a magyar képzőművészeti élet alakulásának meghatározó alakjai voltak.

Okleveles rajztanárként, elsősorban a szülőföldje iránti szoros vonzódása miatt, 1922-ben hazatért Nagyszebenbe. Meggyőződéses transzilvanistaként, Kós Károlyhoz, Benedek Elekhez és Nagy Imréhez hasonlóan, ő is a hazatérést, az otthonmaradást meg a helytállást választotta.

1926-ban Székelyudvarhelyre nevezték ki tanárnak. Ez a döntés Vámszer Géza életében is gyökeres változást hozott. A két világháború közötti évtizedekben Székelyudvarhely jelentős iskolai, egyházi, gazdasági és társadalmi központ volt, ahol művelt és népüket szolgáló értelmiségiek éltek. Ott élt és alkotott Haáz Ferenc Rezső (1883–1958) hírneves etnográfus és pedagógus, akinek meghatározó szerepe volt a székely népművészet összegyűjtésében, a helyi, regionális múzeum alapításában. Az udvarhelyi tanítóképzőben tanuló fiatalokat tudatosan a népi kultúra iránti tiszteletre tanította. Fiai Vámszer Géza kortársai voltak. Haáz Ferenc (1913–1944) és Haáz Sándor (1912–2007) később kiváló oktatók és etnográfusok voltak, apjukhoz hasonlóan nagyon jelentős néprajzi kutatásokat végeztek Székelyföldön, jól dokumentált, szakszerű tanulmányokat közöltek a tárgyi

kultúrával, népi díszítőművészettel kapcsolatban. Tehát amikor Vámszer Géza a székely iskolavárosba került, ott már pezsgő szellemi élet zajlott.

Vámszer Géza szemléletét a székely anyavárosban alapvetően meghatározta a néprajzkutató és múzeumalapító Haáz F. Rezső, továbbá Lévay Lajos és Bányai János nevelői, közművelődési és tudományos munkássága. Első munkáját – *Ízlés, modor, divat* címmel – elsősorban nevelői céllal jelentette meg (Vámszer G. 1928).

Ekkor határozta el, hogy bejárja Székelyföld falvait, valamint kisvárosait, ahol rajzok és fényképek segítségével pontosan dokumentálja a székelység életmódját, népi kultúráját, művelődés- és művészettörténeti értékeit. Később így vallott akkori döntéséről: „Úgy gondoltam, hasznosabb munkát végzek ezeknek a lejegyzésével, rajzolásával, mintha egy közepszerű festőművésszel gyarapítom az erdélyi magyar festők számát” (idézi Farkas I. 1997: 3).

Egész életét a mély felelősségtudattal és hivatásérzettel végzett tanári munkája határozta meg. Gyorsan tudatosult benne, hogy választott „szülőföldje” többet vár el tőle, s életcéljául a tágabban értelmezett népnevelést választotta.

Pár évvel később életpályájának meghatározó állomásává vált Csíkszereda, ahol 1929–1941 között a római katolikus főgimnázium rajztanára volt. Iskolai tevékenysége mellett jelentős szerepet vállalt a természetjárás és a turistamozgalom megszervezésében. 1931-ben kezdeményezte a Csíki Turista Egyesület megalapítását, majd 1934-ben megjelentette *Csíkvármegye turista kalauza és térképe* című munkáját (Vámszer G. 1934).

Tanítványaival együtt rendre bejárta Csík, Gyergyó, Kászon és Gyimes településeit, ahol megszállottan rajzolt, fényképezett és néprajzi tárgyakat gyűjtött. Pontosán felmérte a székely falvak művészettörténeti értékeit, településszerkezetét, lakáskultúráját, népművészetét, kézművességét és gazdálkodását. Szabadidejében meglátogatta a pusztuló műemlékeket, s szerepet vállalt nemcsak szakszerű dokumentálásukban, hanem helyreállításukban is.

A kiszállások mellett szerteágazó ismeretterjesztő tevékenységet is végzett. Ekkor érlelődött meg benne egy csíki székely múzeum létesítésének gondolata. 1930 tavaszán Domokos Pál Péterrel és Nagy Imrével együtt Csíkszeredában egy nagyszabású néprajzi és művészettörténeti kiállítással köszöntötték a pünkösdi búcsúba érkezett zarándokokat. Voltaképpen ezzel a gyűjteménnyel rakták le a Csíki Székely Múzeum alapjait.

Azokban az években meghatározó szerepet játszott a csíki székely népviselet, népzene és néptánc tömeges rendezvényeken történő bemutatásában és újraélesztésében is. Fontos szerepe volt az *ezer székely lány* és a *csíksomlyói búcsú* szervezésében, forgatókönyvének alakításában. Domokos Pál Péterrel és Nagy Imrével együtt azt az erdélyi magyarság, székelység regionális vallásos eseményévé alakították át.

1940-ben Kolozsvárt megjelentette *Szakadát, egy Szeben megyei magyar szórványfalu* című monográfiáját (Vámszer G. 1940). Ebben sikeresen kamatoztatta a német nyelvsziget-kutatás eredményeit. Kötetében Vámszer is kiemelte, hogy a nyelvszigetben élő kis magyar közösség kultúrájában voltaképp három alapvető réteget lehet megkülönböztetni: a) a megőrzött régi elemeket, b) a belső keletkezésű javakat, c) a szomszédos szász és román közösségektől átvett elemeket. Ez a kiadvány napjainkig az egyik legrendszerezesebb szórványmonográfiánk, mely bemutatja a Vöröstoronyi-szoros bejáratánál fekvő magyar közösség településtörténetét, műemlékeit, népességének etnikai és felekezeti szerkezetét, birtokviszonyait, művelődési életét (pl. egyházi, iskolai, erkölcsi, egészségügyi állapotát stb.), sajátos nyelvjárását, szászos viseletét, lakáskultúráját, népszokásait (pl. karácsonyi toronyéneklést, húsvéti kakasütést, az emberi élet fordulóján élő rítusokat).

A második bécsi döntést követően, 1941-től Vámszer Géza Kolozsvárra költözött, ahol pedagógusként dolgozott. Azokban az években ugyanezt a pályát választotta számos kortársa is: Domokos Pál Péter, Nagy Imre, Fejér Miklós stb.

Kolozsvári évei alatt tanári munkája mellett a szomszédos Kalotaszegen végzett szakszerű néprajzi gyűjtéseket. Eredményeit Faragó Józseffel és Nagy Jenővel közösen írt *Kalotaszegi magyar népviselet* című kiadványában tette közzé 1977-ben, melyben elsősorban a felsőruhákkal kapcsolatos fejezeteket (pl. *kötény* és *surc*) összegezte (Faragó J. – Nagy J. – Vámszer G. 1977).

A második világháború utáni évtizedekben, főleg nyugdíjazása után tudatosan rendszerezte korábbi székelyföldi, csíki terepgyűjtéseinek eredményeit. Legjelentősebb dolgozatait 1976-ban jelentette meg *Életforma és anyagi műveltség* című gyűjteményes kötetében (Vámszer G. 1976). Annak első fejezetében a népi műveltség számos területét szakszerűen feldolgozta, pl. az oltszakadati magyar közösség gazdasági életét, a csíki festékeseket, a csíki juhászat hagyományait, a népi kismesterségek

hagyományait, a felcsíki földművelés éves munkarendjét, a csíki *kóberes székért*, a szíkszentléleki *csepűfonó guzsalyost*, a gyimesi csángók életformáját, az erdélyi barlanglakásokat, az erdélyi kakaslövés élő tradíciót. A második fejezet településformákkal és műemlékekkel kapcsolatos. Abban összefoglalta Csíkszereda településtörténetét, Kézdivásárhely jellegzetes udvartereit, az oltszakadati műemléktemplom románkori elemeit, a csíkrákosi Cserei-kúria sajátosságait, a csíkdelnei, karcfalvi és jenőfalvi templomok művészettörténeti értékeit, valamint a csíki településformákat stb.

Vámszer Géza munkásságának egy jelentős része a totalitárius rendszer ideológiája és kortársainak közömbössége miatt kiadatlan maradt. E páratlan szorgalommal, kitartással és rendszerességgel összegyűjtött dokumentációs anyagot az 1976. szeptember 21-én bekövetkezett halála után lánya, Vámszer Márta egyetemi tanárnő Kolozsváron, Kelemen Ferenc pedig Marosvásárhelyen őrizte meg.

Vámszer Géza hagyatékának jelentős része 1997-ben a Kriza János Néprajzi Társaság kolozsvári dokumentációs központjába került. A hagyaték tartalmazza Vámszer Géza eddig megjelentetett munkáinak alapküldetését, kiadatlan kéziratait és hatalmas mennyiségű rajzait, valamint fényképeit. Ennek a páratlan értékű gyűjteménynek a számbavétele és tudományos feldolgozása folyamatban van. Ebből a hagyaték-ból jelent meg 2000-ben *Helytörténeti adatok a hajdani Csík vármegyére (Csík, Gyergyó, Kászon) településtörténetéhez* című kötete Csíkszeredában a Pallas-Akadémia Könyvkiadónál (Vámszer G. 2000). Ez a kiadvány részletesen dokumentálja Csík vármegye településtörténetét, a székelyek ottani letelepedését, jellegzetes településformáit, helyneveit, gazdasági és társadalmi szervezeteit, településtörténeti adatait, belső tagolódását, a helyben élő lakosság lélekszámának változását, valamint a csíki falvak településtörténeti adatait. Szócs János, csíkszeredai helytörténész jegyzeteivel és szerkesztésében 2007-ben megjelent a kiadvány bővített, javított második kiadása is (Vámszer G. 2007).

Vámszer Géza munkásságának jelentős része még feldolgozatlan és kiadatlan. Hagyatékát, mely felbecsülhetetlen értékű rajzokat, fényképeket, kéziratokat, nyomtatványokat tartalmaz, a kolozsvári Kriza János Néprajzi Társaság és a Csíki Székely Múzeum őrzi.

Életpályája nagyon sok vonatkozásában hasonlít a két világháború között induló erdélyi értelmiségi nemzedéktársaihoz. Életét rajztanárként

elsősorban a fiatalok sokoldalú nevelésének szentelte, másodsorban pedig fontos szerepet játszott a székelyföldi művelődési élet és a turistamozgalom kibontakoztatásában. Rendszeres kutatóként jelentős néprajzi, művészettörténeti és helytörténeti alapkutatásokat végzett. Munkamódszerét elsősorban a pozitívizmus, a korabeli német és magyar tudományosság eredményei határozták meg. Haláláig hitt a pontos, jól dokumentált adatok, gyűjtések szerepében. Az általa összegyűjtött néprajzi és művészettörténeti dokumentumanyag megkerülhetetlen forrás napjainkban is.

Szakirodalom

- FARAGÓ József – NAGY Jenő – VÁMSZER Géza
1977 *Kalotaszegi magyar népviselet (1949–1950)*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- FARKAS Irén
1997 Bevezetés. In: SARUDI SEBESTYÉN József – ÖRDÖG Edit (szerk.): *Vámszer Géza (1896–1976). Néprajzi, népi építészeti emlékek és műemlékek rajzokon*. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal, a Csíki Székely Múzeum és a Kriza János Néprajzi Társaság kiállítása. (Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal kiállításainak katalógusai.) Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Budapest, 3–4.
- VÁMSZER Géza
1928 *Ízlés, modor, divat*. sz. k. (Globus Könyvnyomda), Odorheiu–Székelyudvarhely
1930 Szóttas-bál Csíkszentgyörgyön. *Csíki Lapok*. ápr. 27.
1931 Az erdélyi szász ifjúság. *Erdélyi Fiatalok* 3. 51–54.
1932 Szentjánosnapi szokás Csíkszenttamáson. *Székelység*. 10.
1932 A csíki székely festékes-szőnyeg. *Székelység*. 3–4.
1932 A csíki szőnyeg festőanyaga. *Székelység*. 25–26.
1934 *A csíkelnei Szent János-templom*. Debreceni Szemle 8. 3–11.
1934 *Csíkvármegye turista kalauza és térképe*. Az Erdélyi Kárpát Egyesület Csíki Alosztályának kiadása, Csíkszereda
1935 Perneferumos levél 1739-ből. A csíkelnei Bocskor-család kézzel írt okiratának hű másolata. *Csíki Lapok*.
1936 Vitos Mózes (1847–1902). *Erdélyi Tudósító*. máj. 187–193.

- 1937a Népies elemek egyházművészetünkben. In: *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Emlékkönyve*. Kolozsvár, 57–66.
- 1937b *Székely táncok*. (Bándy Máriával) Minerva, Kolozsvár
- 1938 A székely vagyon és földközösség. In: *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Emlékkönyve*. Kolozsvár, 55–62.
- 1938 Csíki csepűfonó guzsalyos. *Keleti Újság*. dec. 11.
- 1939 *A székely vagyon- és földközösség*. Minerva Rt. Kiadó, Kolozsvár (Kny. az Erdélyi Múzeum-Egyesület Tordán 1938. aug. 28–30. napján tartott XV. vándorgyűlésének emlékkönyvéből.)
- 1940a *Szakadát, egy szebenmegyei magyar szórvány*. (Az Erdélyi Enciklopédia Könyvei, 6.) Erdélyi Enciklopédia kiadása, Kolozsvár
- 1940b A gyimesi csángók eredete, települései és gazdasági viszonyai. *Lát-határ*. márc. 3. 1–7.
- 1940c Orbán Balázs figyelmeztet! *Székelység* 23.
- 1940d Húsvét a székelyeknél. *Csíki Néplap*. márc. 24, ápr. 3, 10.
- 1940e A romániai magyar szórványok. *Keleti Újság*. ápr. 14.
- 1940f A magyar vallásos néprajz. *Csíki Néplap*. júl. 24.
- 1940g Vallásos népszokások. *Csíki Néplap*. júl. 31.
- 1941 A székelység múltja, jelene és jövője. *Szociális Szemle* 1. 4–10.
- 1942 A székely juhtúró készítése. *Erdély* 3. 40–43.
- 1944 Magyaros díszítőelemek erdélyi egyházművészetünkben. *Új Erdély*. 1–5.
- 1957a Jó gyakorlati példákkal segítsük elő a munkát. Hozzászólás a Milyen legyen a falusi középület című vitaindító cikkhez. *Művelődés* X. (11) 42–43.
- 1957b Date etnografice cu privire la bîrloagele și pivnițele din Transilvania locuită la începutul sec. al XX-lea. *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anul 1957*. Cluj, 303–309.
- 1958 Farsangi szokások Csíkbán. *Művelődés* XI. (2) 59–60.
- 1959a A csíkmegeyi háziállatok elnevezései, keresztnevei, hajtó-, hivatató-, elűző (riasztó)- és megállító szavai. *Néprajzi Közlemények* IV. (1–2) 237–251.
- 1959b Adatok a csíki farsangi szokásokhoz. *Ethnographia* LXX. (1–3) 393–405.
- 1959c Állatnevek, állatterelő-, állathivogató és állatkergető szavak Székről és Inaktelkéről. *Néprajzi Közlemények* IV. (4) 88–100.
- 1960a Festékes. In: *Előre Naptár*. Bukarest, 234–235.

- 1960b A csíkrákosi Cserei-kúria falképmaradványai. *Művészettörténeti Értesítő*. (1) 23–29.
- 1962 A csíki juhászat. *Ethnographia* LXXIII. (1) 54–89.
- 1970 Kézdivásárhely város különleges települési formája. In: SZÉKELY Zoltán (főszerk.): *Aluta II/1*. Sepsiszentgyörgyi Múzeum. Sepsiszentgyörgy, 387–405.
- 1971 Csíkszereda településtörténete és különös települési alakja. In: SZÉKELY Zoltán (főszerk.): *Aluta III*. Sepsiszentgyörgyi Múzeum. Sepsiszentgyörgy, 303–322.
- 1975 Visszaemlékezés életpályámra. *Művelődés* XXVIII. (11) 38–39.
- 1976 Néprajzi vonatkozású mozgalmak Csíkban a két háború közti években. In: KÓS Károly (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1976*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 41–46.
- 1977a *Életforma és anyagi műveltség. Néprajzi dolgozatok, gyűjtések, adatok (1930–1975)*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- 1977b A csíki juhászat. In: Uő: *Életforma és anyagi műveltség*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 55–99.
- 1977c Az udvartér – Kézdivásárhely régi települési formája. In: Uő: *Életforma és anyagi műveltség*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 217–222.
- 1996 Néprajzi, népművészeti, múzeumi és háziipari mozgalmak Csíkban a két háború között. *Művelődés* XLIX. (10) 33–36.
- 2000 *Helytörténeti adatok a hajdani Csík vármegye (Csík, Gyergyó és Kászon) településtörténetéhez*. Szerkesztette Pozsony Ferenc. Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda
- 2003 Néprajzi, népművészeti, múzeumi és háziipari mozgalmak Csíkban a két háború között. *Művelődés* LVI. (6–9) 124–127.
- 2007 *Csík vármegye településtörténete. Helytörténeti adatok*. Jegyzetekkel ellátta Szócs János. Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda
- VÁMSZER Géza (szerk.)
- 1934 *Csík vármegye turista kalauza és térképe*. Az Erdélyi Kárpát Egyesület Csíki Alosztályának kiadása, Csíkszereda

Vámszer Géza munkásságát méltató írások

CZÉGÉNYI Dóra

2010 Vámszer Géza. In: DÁVID Gyula (főszerk.): *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon V/2*. Erdélyi Múzeum-Egyesület–Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 1056–1058.

GÁBOR Dénes

1996 Vámszer Géza emlékezete. (1896. augusztus 13. – 1976. szeptember 21.)
Művelődés XLIX. (10) 33.

k. j.

1930 Vámszer Géza. *Pásztortűz*. 239.

KÓS Károly

1977 A népét szolgáló írástudó példája (Vámszer Géza pályaképe). *Korunk* XXXVI. (7) 545–550.

1983 Vámszer Géza néprajzi grafikái. *Művelődés* XXXVI. (9) 14–18.

SATA Kinga Koretta

1990 Vámszer Géza emlékezete. *Művelődés* XXXIX. [XLIII.!] (4–5) 33–34.

